

ФЕНОМЕН ВІЙНИ У ПЕРЕЛОМЛЕННІ СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА: АКТУАЛЬНІ НАГОЛОСИ

Олена Петасюк

THE PHENOMENON OF WAR IN THE REIMAGINING OF WORLD ART: CURRENT ACCENTS

Olena Petasyuk

The article studies the interpretations of war in the artistic space, where they demonstrate humanistic positions and the presence of moral principles. The author analyzes the most notable examples of the phenomenon of war in the refraction of world art in the historical context and reveals what messages permeate the canvases, where the theme of deaths due to wars is emphasized. Such works serve as one of the most powerful condemnations of the war through the power of art. Article shows which key features in the experience of understanding past wars with the help of art coincide with the time of the full-scale Russian invasion of Ukraine. The war situation radically transforms the background of artistic creativity, where everything is embroidered with symbols, because the basis of creativity is represented by a symbol as a profound idea.

The gallery of images dedicated to the understanding of war as an anti-human phenomenon is represented by the works of Rubens, Goya, Picasso, Dali and also modern world artists who artistically responded to the Russian aggression in Ukraine (Banksy, Driscoll, Melnychuk, mydogsights). The image of suffering mother, presented in most iconic works at different times, is consistent with Ukrainian reality. These are not separate human images, they are the quintessence of the general image of war and accompanying images of suffering, grief, and torment. In each work from the given gallery of images, an expressive desperately crying figure with hands raised to the sky was visibly present as an archetype of a martyr during the war.

By demonstrating the horrors of war in visible symbols of culture, the artists utter their own humanist manifesto, while at the same time they warn about the catastrophic nature of the attitude towards war for the history of civilization, and thus the destruction of the main subjects of both history and culture. Did generations understand these powerful messages of artistic geniuses, framed in no less powerful symbols, metaphors and allegories? We will receive an answer in the near future.

Keywords: world art, image of war, image of death, artistic allegory, humanist manifesto, archetype of the martyr.

У мирні часи людина заявляє про себе через мистецьку творчість, це маркер її трансценденції. Тим більше у часи складних випробовувань та викликів, у моменти найвищого психологічного надриву мистецтво, з одного боку є проявом інстинкту самовиживання, з іншого – митець, візуалізуючи страхіття війни, надаючи її живописні алегорії та метафори, виставляє немов би психологічний захист реципієнту. Ця проблематика актуалізувалася в умовах російсько-української війни, коли звертаємося до досвіду осмислення війни та її супутника смерті у світовому живописі, де маємо цілу галерею візуальних аргументів митців супроти жахів війни, які й донині викликають сильні почуття.

Феномен війни має об'ємний, багатогранний характер. Тому дослідницьку оптику на нього наводять філософи, історики, психологи, мистецтвознавці та інші. Так, специфіку художніх трансформацій у контексті мистецтва та війни аналізує філософиня С. Стоян (Стоян 2022). Мистецтвознавча розповідь С. Вудфорд (Вудфорд 2021) розкриває приховані глибинні сенси

у живописних полотнах різних часів, не оминаючи увагою знакові твори, що стали відгуком на певні історичні події, зокрема війни. У монографії К. Мирончак (Мирончак 2020) досліджуються психологічний та соціально-історичний ракурси смерті та її вплив на життєвий досвід, що, з огляду на обрану тематику, є важливим її аспектом.

У контексті російсько-української війни осмислення феноменів війни та смерті виблискує новими наголосами, показуючи водночас сталість сенсів, які будуть актуальними в усі часи – це цінність людського життя та засудження усього того, до чого призводить його знецінення. Хотілося б з історично-культурологічної точки зору виокремити об'єктами дослідження саме мистецькі твори-антивоєнні маніфести, що мали світовий резонанс, і проаналізувати феномен війни на їх прикладах.

Мета статті полягає в тому, щоб репрезентувати найбільш показові зразки феномену війни у переломленні світового мистецтва в історичному контексті і розкрити, якими посланцями пронизані полотна, де відбувається наголос на темі смертей через війни. Задля її вирішення порушуються такі питання: як відгукувалися митці на переломні та стресові історичні події, які для цього використовували образи, алегорії та метафори; простежити цілісність гуманістичної традиції світового мистецтва; які наголоси у досвіді осмислення минулих воєн за допомогою мистецтва суголосні нашому часу, коли російський агресор брутально порушив норми міжнародного співіснування, напавши на Україну.

Війни, і пов'язані з ними смерті, здавна фігурували об'єктами осмислення буття людьми. До слова, смерть у цьому осмисленні виступала не тільки як філософська категорія. У психологічній площині вона представлена переважно через такі категорії як страх, тривога, горе (Мирончак 2020, с. 37). Тому не випадково тема війни у мистецькій практиці проявлена через репрезентацію цих маркерів смерті, за допомогою яких художники намагалися передати реальне обличчя війни.

Загалом мортальна тематика у сенсовому полі мистецтва є досить популярною і відома через полотна, до прикладу, Н. Пуссена «Смерть Германіка», Г. Клімта «Смерть і життя», Брейгеля Старшого «Тріумф смерті», Гоя «Танок смерті», Ч. Танського «Хода смерті» та багато інших. За К. Мирончак, «мистецтво приймає виклик щодо феноменологічного осягнення людською уявою феномену смерті. Це спосіб подолати страх смерті за допомогою сили метафори» (Мирончак 2020, с. 118). Тому страх смерті виходить за його вузькі межі розуміння як інстинкту самозбереження і набуває нових екзистенційних смислів (Мирончак 2020, с. 49). Таких як нагадування про скороминущість людського життя або розуміння того, що цілісність буття базується на рівновазі трагічних та щасливих ситуацій, які мають бути сприйняті людиною із гідністю.

Зовсім іншими посланцями просякнуті полотна, де відбувається наголос на темі смертей через війни. Ситуація війни кардинально трансформує базове підґрунтя творчості, так і кінцевий результат – мистецький твір (Стоян 2022, с. 124).

Галерею образів, присвячених осмисленню війни як антигуманного явища, розпочну із Рубенсівського мистецького погляду «Алегорія Війни та Миру» (1629–1630), Національна галерея, Лондон. Картина також має назву «Мінерва, яка захищає Мир від Марса». Мінерва у шоломі (богиня мудрості, ремесел та мистецтва) зупиняє Марса, впершись рукою у його бойовий щит, таким чином захищаючи оголену красуню, що символізує Мир і виступає центральним персонажем на полотні. Марсова справа – війна. Арей, грецький бог війни, який у Римі ототожнювався із італійським богом Марсом, зазвичай зображувався у бойовому шоломі та червоному плащі. Супутниками Марса, згідно грецькій міфології, були Чвари, Жах та Страх. Характеристики Арея не надавали йому шан: «губитель людей», «віроломний», «руйнівник міст» тощо. Внаслідок експансіоністської політики Римської імперії образ перетворився у символ війни.

Пітер Пауль Рубенс мав дипломатичну місію у Лондоні, добиваючись укладання миру між Англією та Іспанією. Відтак ці обставини наклали відбиток на пацифістську алегорію – заклик до миру, що несе добробут людям. До цієї тематики «король художників і художник королів» повернувся через вісім років (коли загальноєвропейська Тридцятилітня війна ще тривала), створивши наступний шедевр – «Алегорія Війни», Палаццо Пітті, Флоренція. Тут сюжет розвивається більш драматично. Марс виходить із храму Януса, який відчиняли тільки на час війни, що загрожує людству лихом. Він навіть не зважає на кохану Венеру, що обіймами намагається його зупинити, і тим більше на змучену жінку-матір (образ у чорному), яка звела догори руки у воланні. С. Вудфорд наводить пояснення самого митця до персонажу матері з дитиною – згорьована, пограбована, з роздертою пелериною та занапащеною душею: це нещасна Європа, яка стала жертвою війни (Вудфорд 2021, с. 74).

Не вдаючись до відвертого реалізму та виписуючи образи традиційних богів та богинь, Рубенс зумів передати страх, муки та відчай, що приносить із собою Марсова справа, та створити особистий візуальний аргумент проти війни.

Якщо шедевр Рубенса був схвально сприйнятий англійським королем Карлом I та тогочасною громадськістю, то твір Гої на замовлення іспанського уряду, де митець рефлексує на події вторгнення іспанських військ в Іспанію 1808 р., був визнаний шедевром багато років по тому. Йдеться про полотно «Розстріл повстанців у ніч на 3 травня 1808 року» (1814), Музей Прадо, Мадрид. Хоч Франсіско Хосе де Гоя-і-Лус'єнтес не був свідком страти мадрридських повстанців французькими солдатами, проте йому вдалося переконливо передати атмосферу бруталного насилля над людською природою. Центральною фігурою виступає повстанець, що стоїть навколішки у калюжі крові страчених побратимів, з піднятими догори руками, і справляє ефект гігантської статуї у порівнянні із постатями катів-завойовників. Посили полотно-присвяти є не стільки патетичними, чого вимагали від митця замовники, скільки людськими, бо автор мистецькими засобами посилав особисті прокльони у бік Наполеонівських воєн (що стали черговим випробовуванням та стресогенезом для Європи), у м'ясорубці яких поглинулося близько трьох з половиною мільйонів людей.

За поставою та силою духу безіменний іспанський герой, беззбройний полонений, якого увічнив Гоя, суголосний українському герою першої третини ХХІ ст., такому ж оборонцю власної землі – беззбройному полоненому Олександрові Мацієвському, що так само перед розстрілом, у грудні 2022 р., сміливо дивився в очі смерті в особі російських солдат-окупантів, представників «великої російської культури». І в одному, і в іншому випадку вимальовуються опозиції: велетень духу-оборонець супроти духовних карликів-окупантів. О. Мацієвський увічнений в національному мистецтві у численних стилістичних, графічних, настінних, скульптурних зображеннях, навіть вишивках.

Героїчні й трагічні події війни наснажували й іншого іспанського митця Пабло Пікассо, який створив 1937 року «Герніку», що повернулася у Мадрид на поч. 1980-х рр. На відміну від монументальної картини Гої, полотно Пікассо більш символічно передає жахи війни, хоч воно було відгуком так само на конкретну подію – бомбардування німецько-італійськими військами м. Герніки під час майже трирічної війни республіканців проти націоналістів в Іспанії. Уряд Другої Іспанської Республіки замовив митцю написати картину для павільйону Іспанії на Всесвітній виставці 1937 р., що мала відбутися у Парижі (Вудфорд 2021, с. 70). Небайдухий митець обрав сюжетом саме цю історичну подію. Відтворення відбулося дещо у макабричному стилі, який за середньовіччя був пронизаний символами смерті з причини чуми та голоду. У даному випадку споглядаємо алегоричну репрезентацію влади смерті, яку породила війна. Персонажі картини – понівечені містяни – не спотворені навмисне, це реальне обличчя війни, яка губить людську природу. Чого тільки варті образи людей, які переносять авіаудари: приречений чоловік, що волає про допомогу, безтямно здійнявши руки; жінка, яка безуспішно намагається утекти, витягнувши майже відірвану ногу; згорьована матір з бездиханним тількицем дитини на руках, у якої навіть провис носик; нажахані тварини.

З причини таких же килимових бомбардувань, тільки вже у виконанні рашистів, приміряли вінець Христа сучасні українські «Герніки», а саме Маріуполь, Соледар, Волноваха, Оріхів, Бахмут, Вовчанськ та багато інших міст та містечок. На жаль, для українців ці пекучі образи є сьогоденним жорстоким досвідом війни, який надає українській обороні від російських варварів екзистенційного характеру.

У війні усе прошите символами, бо основою творчості є символ як глибока ідея. Образ матері-страдниці, наведений у більшості згадуваних вище знакових полотнах у різні часи, також суголосний українській реальності. Усі згадувані образи, виписані у минулі та нинішні складні часи, це не просто образи окремих людей, це квінтесенція загального образу війни та супутніх до неї образів страждань, горя, мук.

У цьому сенсі у Сальвадора Далі є потужна картина-посил, картина-попередження, яку він написав на чужині, тікаючи від жахів німецької окупації Франції, де він тоді перебував – це «Обличчя війни» (1940–1941), музей Бойманса-ван Бенінгена, Роттердам. На тлі пустелі, що, як і війна, висушує усі людські сили, бачимо спотворене жахом обличчя-череп, у висохлих зіницях та роті якого менші черепи, а всередині тих – ще менші черепи, таким чином ці страшні образи множаться. Твір сприймається як буквально крик душі. Бо це не просто нагадування тривіального «emento mori», яке ми зустрічаємо, до прикладу, у суворому зображенні П. Класа «Натюрморт із черепом і гусячим пером» (1628). За «Обличчям війни» незримо відчувається експресивна фігура Далі, з догори піднятими руками, майже така, як у кожному творі із наве-

деної вище галереї образів, де подібна постать була зримо присутньою як архетип страдника під час війни.

Оскільки уроки історії виносяться людством дуже повільно і не у повній мірі, кожне століття у загальний «портрет війни» домальовує власний актуальний штрих як у буквальному, так і у мистецькому сенсах. Американська мисткиня Мелдра Дріскол, яка викладає мистецтво для початківців, відгукнулася на події російського повномасштабного вторгнення в Україну життєствердною аквареллю «З руїн», 2022: на тлі синього неба, із понівечених ракетними та авіаударами рештків обвугленого чорного будинку виростає велетенський соняшник як символ життя та перемоги над злом. У мистецькому посилі велике смислове навантаження несуть на собі кольори: жовтий – надія; синій – віра; чорний – зло та смерть тощо (Meldra Driscoll 2022).

Власні переживання через російсько-українську війну американської художниці українського походження, викладачки мистецтва у Колумбійському університеті Ганни Мельничук виллюються у зворушливі малюнки невеликого розміру, проте великого сенсу. Ці малюнки вона жертвує для мистецької виставки «Соняшники для України», кошти від якої надходять до агентства ООН у справах біженців (вона сама була дитиною біженців під час Другої світової війни). У творчості мисткині також зустрічаємо образ згорьованої матері на тлі обвуглених будинків, навколо якої літають мерехтливі, як вогники, метелики. До болю вражає малюнок із наступним сюжетом: хлопчик, стоячи на драбинці, намагається захитати розірване українське небо, через яке прориваються ворожі літаки, а у цей час на палаючій землі на нього чекає дівчинка у рваній одежині, яка колись була платтячком, закривши руками обличчя від страху. Власну творчість Ганна Мельничук розцінює як приєднання до антивоєнних протестів, намагаючись привернути увагу до рідної землі пращурів (Katharine Webster 2022).

Своєрідною підтримкою українського народу є і твори стріт-арту у виконанні британського художника-пацифіста Бенксі. Традиційно його трафаретна графіка має чітке людиноцентричне забарвлення. Митець не міг не відрефлексувати на жахи війни в Україні і не передати певні сили, до того ж на українській території, на локаціях трагедій. До прикладу, він є автором муралу у Києві, де об'єктами зображення виступають дітлахи, що гойдаються на протитанковій конструкції (коли «іжак» прибрали, то постаті немовби зависли у повітрі у польоті); у Бородянці – на частині уцілілої будинкової стіни ним зображений хлопчик, який кидає на підлогу каратиста, в якому вгадується постать російського правителя (графіті лягло в основу створення української марки, що побачила світ 2023 р.); у Гостомелі – на стіні зруйнованого будинку митець відобразив постать жінки у домашньому одязі, протигазі та з вогнегасником та інші (Крутько 2022). Зображення є символом безцеремонного втручання війни у життя мирних громадян та їх стійкості у складних умовах.

З 2022 року європейськими містами прокотилася хвиля мистецтва муралів, «натхненного» подією російсько-української війни (Амстердам, Берлін, Вільнюс, Гданськ, Кардіфф, Париж, Прага, Рига та інші) (Alice Smahina 2023). Найбільш щемливою сторінкою війни завжди виступає доля дітей, що не могло не відобразитись у настінному живописі. До прикладу, празький мурал, героїнею якого є дівчинка, що разом із своїми іграшками-друзями ховається під українським прапором. Його створив художник вуличного мистецтва Chemis. Звертаючись до загалу у соцмережах, він пояснив мотивацію твору: як батькові, йому складно уявити ту безпорадність, біль і страх, які відчувають українські батьки. Мурал з'явився у той час, коли світові було вже відомо про цинічну авіаційну атаку росіян на Маріупольський драмтеатр (березень, 2022), де ховалися більше тисячі мирних мешканців, поміж яких було багато дітей; вижило трохи більше ста осіб. Війна краде у дітей не тільки дитинство, а і життя. Тому названа робота – це не просто присвята втраченому дитинству, а і страченому дитинству. Станом на 4 червня внаслідок російської збройної агресії в Україні загинуло 551 дитина; понад 1368 – отримали поранення; доля багатьох невідома (Бондарева Ю. 2024).

Не міг стримати емоції від російсько-української війни британський художник mydogsights. Із однієї із стін Кардіффа на нас дивиться око людини, із стікаючою сльозою, яка бачить вибухи в Києві. Потужну роботу, яка набула величезної популярності, митець вирішив випустити у друкованому вигляді, а увесь прибуток від продажу направити на допомогу українцям (Alice Smahina 2023).

Демонструючи жахи війни у видимих символах культури, митці немов би виголошують власний гуманістичний маніфест, водночас попереджаючи про катастрофічність для історії цивілізації установки на війну, а відтак на знищення головних суб'єктів як історії, так і культури. Війна – це смерть, перед якою усі рівні.

Розглянувши найбільш знакові антивоєнні декларації художників, усвідомлюємо: це особисті візуальні аргументи супроти жахів війни, які викликають сильні почуття та емоції. Дві світові

бійні призвели до того, що смерть пройшла світом покосами у десятки мільйонів людей. Якщо світ не усвідомить у повній мірі екзистенційний характер нових викликів, то відбудеться «третій великий покіс», можливо, найжахливіший, враховуючи використання новітніх технологій та кількість нинішньої популяції людей на Землі. На думку спадає моторошна символізація «роботи» смерті та її страшна масовість, алегорично наведені в оповіданні Р. Бредбері «Коса» (1943). Українські кордони у географічному, політичному, ментальному та культурному відношенні є водночас кордонами Європи. Відтак російсько-українська війна, що відбувається в осерді Європи, постала викликом і для її спільноти (як, у принципі, і для усього світу). Сьогодні Україна пропонує світовій спільноті ідею справедливої оборонної війни проти Абсолютного Зла, уособленням якого виступає російський агресор з великими апетитами.

Митці різних епох, осмислюючи трагічні сторінки історії, силою мистецтва намагалися засудити війну як ганебне суспільно-політичне явище, спрямоване на захоплення чужих ресурсів та життів. Чи зрозуміли покоління ці потужні посили художніх геніїв, обрамлені у не менш потужні символи, метафори та алегорії? Людство стало набагато освіченішим, ніж сотні років тому. Чи набуло воно відтак більше здорового глузду? Чи вивчило уроки історії? Відповідь отримуємо у найближчому майбутньому.

Список джерел та літератури

- DRISCOLL, M., 2022, Painter Watercolors, Ink Drawings & Fabric Painting. Tribute to Ukraine... Out of the Ruins. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yakimaart.com/meldra-driscoll/>
- СМАНИНА, А., 2023, I'll draw Ukraine for you: TOP murals reminding the world of support for Ukrainians. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rubryka.com/en/article/murals-in-support-of-ukrainians/>
- WEBSTER, K., 2022, Ukrainian American Artist Draws the War. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.uml.edu/magazine/summer-2022/ukrainian-american-artist-draw-war.aspx>
- БОНДАРЕВА, Ю., 2024, Відомо, скільки дітей загинуло унаслідок російської агресії проти України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rivne.online/archives/98180/vidomo-skilky-ditej-zagynulo-unaslidok-rosijskoyi-agresiyi-proty-ukrayiny>
- ВУДФОРТ, С., 2021, Як розглядати картини / пер. з англ. Л. Пилаєвої. Київ: Видавництво Букшеф.
- КРУТЬКО, Д., 2022, Маршрут роботами Бенксі в Києві та області (адреси). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/11/16/de-znahodyatsya-grafiti-yaka-namalyuvav-benksi-v-kyievi-ta-oblasti-adresy/>
- МИРОНЧАК, К., 2020, Зустріч зі смертю: способи організації життєвого досвіду. Кропивницький: Імекс-ЛТД. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ispp.org.ua/2021/02/04/monografiya-zustrich-zi-smertyu-sposobi-organizaci%D1%97-zhittyevogo-dosvidu/>
- СТОЯН, С., 2022, Мистецтво та війна: специфіка художніх трансформацій, Філософська думка, 3, 119–124. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/download/623/586/979>

References

- BONDAREVA, Yu., 2024, Vidomo, skilky ditei zahynulo unaslidok rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [It is known how many children died as a result of Russian aggression against Ukraine]. [Online]. Available from: <https://rivne.online/archives/98180/vidomo-skilky-ditej-zagynulo-unaslidok-rosijskoyi-agresiyi-proty-ukrayiny> [In Ukrainian].
- DRISCOLL, M., 2022, Painter Watercolors, Ink Drawings & Fabric Painting. Tribute to Ukraine...Out of the Ruins. [Online]. Available from: <https://yakimaart.com/meldra-driscoll/> [In English].
- KRUTKO, D., 2022, Marshrut robotamy Benksi v Kyevi ta oblasti (adresy) [Route of Banksy's works in Kyiv and the region (addresses)]. [Online]. Available from: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/11/16/de-znahodyatsya-grafiti-yaka-namalyuvav-benksi-v-kyievi-ta-oblasti-adresy/> [In Ukrainian].
- MYRONCHAK, K., 2020, Zustrich zi smertiu: sposoby orhanizatsii zhyttievoho dosvidu. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD [Monograph «Meeting with death: ways of organizing life experience»]. [Online]. Available from: <https://ispp.org.ua/2021/02/04/monografiya-zustrich-zi-smertyu-sposobi-organizaci%D1%97-zhittyevogo-dosvidu/> [In Ukrainian].

- SMAHINA, A., 2023, I'll draw Ukraine for you: TOP murals reminding the world of support for Ukrainians. [Online]. Available from: <https://rubryka.com/en/article/murals-in-support-of-ukrainians/> [In English].
- STOIAN, S., 2022, Mystetstvo ta viina: spetsyfika khudozhnikh transformatsii, Filosofska dumka, 3, 119–124. [Art and war: specialities of artistic transformations]. [Online]. Available from: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/download/623/586/979> [In Ukrainian].
- VUDFORT, S., 2021, Yak rozhliadaty kartyny [Looking at pictures]. Kyiv: Vydavnytstvo Bukshef.
- WEBSTER, K., 2022, Ukrainian American Artist Draws the War. [Online]. Available from: <https://www.uml.edu/magazine/summer-2022/ukrainian-american-artist-draw-war.aspx> [In English].

Феномен війни у переломленні світового мистецтва: актуальні наголоси

Стаття присвячена дослідженню осмислень війни у мистецькому просторі, де вони демонструють авторські гуманістичні позиції та присутність моральних абсолютів. Авторка аналізує найбільш показові зразки феномену війни у переломленні світового мистецтва в історичному контексті і розкриває, якими силами пронизані полотна, де відбувається наголос на темі смертей через війни. Подібні твори слугують одними із найпотужніших засуджень Марсової справи силою мистецтва. З'ясовується, які наголоси у досвіді осмислення минулих воєн за допомогою мистецтва суголосні часу повномасштабного російського вторгнення в Україну. Ситуація війни радикально трансформує бекграунд мистецької творчості, де усе прошите символами, бо основою творчості є символ як глибока ідея.

Галерея образів, присвячених осмисленню війни як антигуманного явища, представлена творами Рубенса, Гої, Пікассо, Далі, сучасних світових митців, що мистецьки відгукнулися на російську агресію в Україні (Бенксі, Дріскол, Мельничук, tudogsights). Образ матері-страдниці, наведений у більшості знакових творів у різні часи, суголосний українській реальності. Це не окремі людські образи, це квінтесенція загального образу війни та супутніх до неї образів страждань, горя, мук. У кожному творі із наведеної галереї образів, була зримо присутньою експресивна постать з піднятими у воланні руками як архетип страдника під час війни.

Демонструючи жахи війни у видимих символах культури, митці немов би виголошують власний гуманістичний маніфест, водночас попереджаючи про катастрофічність для історії цивілізації установки на війну, а відтак на знищення головних суб'єктів як історії, так і культури. Чи зрозуміли покоління ці потужні сили художніх геніїв, обрамлені у не менш потужні символи, метафори та алегорії? Відповідь отримуємо у найближчому майбутньому.

Ключові слова: світове мистецтво, образ війни, образ смерті, мистецька алегорія, гуманістичний маніфест, архетип страдника.

Olena Petasyuk, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Contemporary History of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Олена Петасюк, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8122-0050>

Received: 20.06.2024

Advance Access Published: October, 2024